

Források, forráshelyek

- ALBERTI, Leon Battista: *Treatises on painting*. In: GOMBRICH, E. H.: *Light, Form and Texture in Fifteenth-century Painting*. In: *Modern Perspectives in Western Art History*. Ed.: KLEINBAUER, W. Eugene. Toronto UP, 1971. 275.
- Contract of Enguerrand Quarton with Dominus Jean de Montagnac (1453). In: HOLT, E.G.: *A Documentary History of Art*. Princeton UP, 1981. 303–305.
- Dijon, a Champmol szobrászati munkáinak elszámolásai. In: *A középkori művészet történetének olvasókönyve X–XV. század*. Szerk.: MAROSI Ernő. Budapest, Balassi, 1997. 320.
- ECKHART: Predigten [Nr.101.]. In: PANOFKY, E.: *Idea – A Concept in Art Theory*. University of South Carolina Press, 1968. 33–43.
- Enguerrand Charonton szerződése. In: *A középkori művészet történetének olvasókönyve X–XV. század*. Szerk.: MAROSI E. Budapest, Balassi, 1997. 311.
- ERASMUS, Rotterdami: *A keresztény fejedelem neveltetése*. Budapest, Európa, 1996.
- GILDEBERT DE LANNOY: Instructions for a Young Prince. In: ARNADE, P.: *Realms of Ritual – Burgundian Ceremony and Civic Life in Late Medieval Ghent*. Cornell UP, 1996. 32.
- V. Károly rendelkezése atyja síremlékéről. In: *A középkori művészet történetének olvasókönyve X–XV. század*. Szerk.: MAROSI Ernő. Budapest, Balassi, 1997. 297.
- Letters of Philip the Good Duke of Burgundy. In: HOLT, E. G.: *A Documentary History of Art*. Princeton UP, 1981. 297–302.
- A mecheleni parlament alapokmányának preambuluma (1473. dec. 8.). In: PARAVICINI, W.: *Merész Károly*. Budapest, Akadémiai, 1989. 36–37.
- Suger könyve a kormányzás alatt történt dolgokról. In: *A középkori művészet történetének olvasókönyve X–XV. század*. Szerk.: MAROSI Ernő. Budapest, Balassi, 1997. 98.
- SZENT ÁGOSTON: Confessiones. In: PANOFKY, E.: *Idea – A Concept in Art Theory*. University of South Carolina Press, 1968. 33–43.

Jogbiztosítás a pécsváradi bencés monostorban a 12–13. században

PÉCSVÁRAD EGYIKE AZ I. István által alapított bencés monostoroknak. Létrejöttét biztosan köthetjük első királyunk nevéhez, bár az alapítás körülményei, elsősorban annak időpontját illetően, nem teljesen tisztázottak. Magát az alapítást a 10–11. század fordulójára, illetve a 11. század elejére tehetjük, ezt követhette később a monostor épületeinek megépítése és a monostor felszentelése 1038-ban.¹

E tanulmány a pécsváradi bencés monostor jogbiztosítási törekvéseit kívánja röviden összefoglalni. Elsőként a ma ismert oklevél létrejöttének körülményeit vizsgáljuk, ezt követően pedig ennek összefüggéseit a jogbiztosítás egyes területeivel.

A pécsváradi bencés monostor ún. alapítólevele már régebben hosszú vitákat váltott ki. Az ezekben a vitákban kikristályosodott eredmények ismeretében ma már általában elfogadott, hogy a pécsváradi „alapítólevél” mai formájában hamis oklevél.²

Tartalmi szempontból önmagában gyanút keltő a túlon túl gazdag adományok sora, amely ha hiteles lenne, Pécsváradot alapításakor gazdagabbnak kellene tekintenünk, mint amilyen Pannonhalma volt a 11. század végén.³ Az adományok felsorolása is inkább összegző jellegű, létrejötté a többszöri adományozás ered-

1 Az alapítás különböző időpontjaira lásd: CSÓKA, 1967. 117.; GÁLLOS, 1988. 11.; GYÖRFFY, 1977. 187.; a felszentelésre utal a Pozsonyi Évkönyvek (Annales Posonienses) bejegyzése: „*dedicatum est monasterium Sancti Benedicti*”. SRH I. 125.

2 DHA nr. 12. 72–80.; A kérdés gazdag irodalmából kiemelhető: SZENTPÉTERY, 1918. 1–64., különösen 1–12.; DHA 67–72. (GYÖRFFY Gy. véleménye) ismertette a korábbi nézeteket.

3 Pannonhalmára lásd I. László összeírását: DHA nr. 100. 299–301.; További jellegzetes gyanús tartalmi elemek a pécsváradi oklevélben: a malmok, halastavak az apát engedélye nélküli létesítésének eltöltése, valószínűleg szintén az alapítás utáni, későbbi események, folyamatok hatásának tulajdonítható be. A nemesek és nem nemesek *jövőbeli törekvése* az apátság birtokon belüli birtokaik Istvántól eredő adományként való feltüntetésére valamely, az alapítás korát követő időszak konkrét esetének tükröztetése az oklevélben. Külön kiemelhető a pápai beleegyezés és megerősítés említése, amely feltehetően éppen az ilyen pápai megerősítések hiányát igyekezett pótolni, biztos jogi háttérrel adni a kifejezett egyházi jogi kiváltságoknak.

ményének tekinthető, hiszen a ma ismert oklevél nemcsak I. István adományait sorolja fel, hanem a Damaszló, I. László, illetve II. Béla által a monostornak juttatott javakat is, gondosan elkülönítve.

A ma ismert „alapítólevél” szövege ellen formai szempontból is több kifogás emelhető, hiszen az oklevelek egymás után következő részei nem az általánosan megszokott sorrendben követik egymást. A birtokok összeírását egy beékelts rész követi, amely zömmel egyházi kiváltságokról szól. Mindemellett ez a rész is megemlékezik birtokokról és jövedelmekről. Ezt követi az egyházi ruházatok, kincsek és a szerkönyvek leírása. Ezután áll a Damaszló herceg, I. László és II. Béla adományait megörökítő rész. Végül következik az I. István-féle oklevél befejezése (*sanctio, poena*), a megerősítés és a dátumsor. Külön érdekesség, hogy I. István megerősítő kézjegye (*signum*) sem a neki megfelelő részben kapott helyet, hanem II. Béla adománya és a befejező rész kezdete között. Az oklevél dátumsora is zavaros, szerkezete eltér az általános gyakorlattól, és így tovább.

A diploma valójában nagyon keveset árul el magáról az alapításról, sokkal inkább összeíró jellegű, számba veszi azokat a javakat és jogokat, amelyeket a monostor 13. század első feléig megszerzett. Az oklevél létrejöttét tehát nem az alapítás ténye indokolta, hanem a számvetés, jogbiztosítás kényszere, s ebből következőleg nem annyira alapítólevél, mint szerzett és megszerezni vágyott birtokokat, illetve jogokat *összeíró oklevél*.

I. A ma ismert „alapítólevél” keletkezése

Iménti megállapításunkból természetesen következő feladat az oklevél legalább hozzávetőleges keletkezési idejének meghatározása. Az első lépés nyilvánvalóan az alapítás tényét rögzítő okirat rekonstruálása kell legyen. Ám a pécsváradi eredeti alapítólevél (vagyis az az eredeti oklevél, amely az alapítás tényét rögzíthette, illetve az adományozó I. István által biztosított birtokokat és jogokat tüntette fel) tartalmának, állapotának megállapítása rendkívül nehéz, mivel ez a diploma eredetiben nem áll rendelkezésre, ma már csak későbbi, átdolgozott változatait ismerjük.

A feltételezhető eredeti oklevél másokkal együtt II. Géza király uralkodása idején a monostor levéltárát ért tűzvész nyomán megsemmisült.⁴ A király 1158-ban az alapítólevelet átírta, mivel a pécsváradi apát nem sokkal korábban az akkor még

⁴ „[...] Nam capella sancti Benedicti, in honorem sancti Johannis Baptiste consecrata, ipsa videlicet camera est incensa, et sanctissimi Stephani regis aliud privilegium magnum, sigilli sui munimine roboratum et apostolica auctoritate confirmatum, secundum quoque privilegium ducis Damazlai,

létező eredetiről készült másolatot (*exemplar*) bemutatta előtte.⁵ Ezt, a már 1158-ban kelt átíró oklevelet írta át 1323-ban Károly Róbert,⁶ amelyet szintén átírt IX. Bonifác pápa 1403-ban.⁷ Az 1158-as II. Géza-féle oklevelet átírták még külön-külön II. András 1228-ban,⁸ IV. László 1274-ben,⁹ I. (Nagy) Lajos 1379-ben.¹⁰ Külön leszármazást követ Károly Róbert egy másik átíratára 1329-ből (amely Zsigmond király átíratában ismert),¹¹ mivel az nem az 1158-as oklevelet írja át, hanem az I. István-félét jelöli meg forrásaként. Ebből a kissé szövevényes szöveg-hagyományból is kitűnik, hogy az 1158. évi átíratba foglalt ún. „alapítólevelet” elsőként II. András 1228-ban kelt oklevele tartalmazza, vagyis az „eredeti”, I. István által adott alapítólevél átdolgozására 1228 előtt már sor kerülhetett.

Ennél nehezebb feladat a *terminus post quem* időpontjának megállapítása. Kiindulópontunk az 1158. évi oklevél szövege lehet, amely sokat elárul II. Géza-féle megerősítés kiállításának körülményeiről. A megerősítést megelőzően ugyanis egy másik ügyből kifolyólag az akkori apát, Ganfredus, illetve annak utódja, Turros fia Péter bemutatta I. István oklevelét a királynak. A király pedig, mivel a tűzvész előtt kevéssel meggyőződött I. István alapítólevele (és más okiratok) eredetiségéről, elpusztulásuk után hozzájárult a korábbi oklevelek megújításához. A hamisítás körülményei szempontjából nem érdektelen megvizsgálni, milyen korábbi ügy volt ez.

Az 1158-ban kelt oklevél szerint a pécsváradi apát nem sokkal előbb perben állott a pécsi püspökkel és káptalannal, többek között 12 falu tizede miatt. Az ügy az esztergomi érsek mint a két egyházi intézmény rendes bírója elé került.¹² Az

---

tertium privilegium pii Ladizlai regis, quartum privilegium secundi Bele regis, Almi ducis filii, cum aliis rebus ecclesiasticis, [...] IX. Bonifác átíró oklevele, 1403. VI. 9., amely szó szerint átírja Károly Róbert 1323. évi oklevelét, mely ugyanígy átírta II. Géza 1158. évi oklevelét, s benne az I. Istvánnak tulajdonított oklevelet. Mon. Vat. Hung. I/4. 573.; SZENTPÉTERY: Reg. Arp. I. nr. 93.

5 „[...] Tanta itaque clade facta predictus Abbas Ganfredus mortis debitum persolvit, successor cuius scilicet Petrus Abbas, filius comitis Turil [sic!], prememorata privilegiorum exemplaria meo omniumque primatum conspectui restaurandum deportavit [...]

6 AO. VII. nr. 252. 119. A regesztában szereplő 1258-as évszám természetesen 1158.

7 Mon. Vat. Hung. I/4. 572–581 IX. Bonifác oklevele tehát tartalmazza az 1323., 1158., 1015. (?) évi oklevelek szó szerinti átírását.

8 SZENTPÉTERY: Reg. Arp. I. nr. 446.; Fejér CD III/2. 128–129.

9 SZENTPÉTERY – BORSÁ: Reg. Arp. II/2–3. nr. 2492.; Fejér CD V/2. 172–174.

10 Df 237 539.

11 Df 248 997; SZENTPÉTERY, 1918. 22–24.; 1329: Fejér CD VIII/3. 350–352; 1399: ZsO. I. nr. 5879., Fejér CD X/2 656–657.

12 „[...] nam proximo preterito anno causam predicti Abbatis Ganfredi et Quinqueecclesiensis Episcopi Antimii eiusque Capituli ob capellas in honore beati Petri Omniumque Sanctorum et decimam duodecim villarum scilicet Heten, Vrmand, Swena, Daluc, Likytowt, Velente, Berbest, Sumkw,

azonban nem derül ki, miként végződött a per. Valószínű, hogy a pécsváradi apátnak sikerült jogait e 12 falu tizede tekintetében (vagyis birtokai egy részén) megvédenie, hiszen az ún. „alapítólevél”-ben egy kivétellel [Lyukitót (Lykitow)] minden, e perben felmerült birtok az apátság tulajdonát képezte. Ennél azonban fontosabb, jelentős többletként szerepel az „alapítólevél”-ben a *monostor birtokainak egészére* kiterjedő tizedszedési jog. Ebből pedig az derül ki, hogy a 12 falura kiterjedő tizedszedési jog már az 1158. évi átírás idején is létezett, míg a minden birtokra kiterjedő tizedelés joga az „alapítólevél” hozadéka, s így az mindenképpen 1158 után keletkezett.

A következő adat, amely segítségünkre lehet az „alapítólevél” átdolgozása idejének meghatározásában, a pécsváradi apát, Hysi és két hetényi szerviens között kialakult pert lezáró oklevél 1212-ből.¹³ Az apát a két szervienst megfosztotta hetényi birtokaiktól, mivel azok egy bizonyos szolgálatot nem teljesítettek és ki akarták magukat vonni az apát uralma alól. Az esztergomi érsek a pert a két hetényi szerviens javára döntötte el, kinyilvánította, hogy az apátnak nem volt joghatósága felettük, birtokaikat visszaadatta, az apátot kártérítésre kötelezte. Az intézkedés nyomot hagyott az „alapítólevél” szövegében, hiszen az úgy rendelkezett, hogy azok a nemesek és nem nemesek, akik a monostor határain belül birtokokkal rendelkeznek, s ezeket utóbb Szent István adományainak tüntetnék fel, ingóságokkal kiűzhetők. Az 1212. évi per szövegéből kitűnik, hogy a monostor szolgálatában álltak bizonyos népek, akik a szöveg szerint közelebről meg nem határozott – feltehetően katonai, védelmi – szolgálattal tartoztak és földbirtokkal rendelkeztek az apátság birtokain. Közülük egyesek, mint az itt említett Farkas és Jakab is, igyekeztek kikerülni az apát fennhatósága alól. Ennek a pontos okát nem ismerjük. Az biztos azonban, hogy a per során a két személy eskütársakkal tudta bizonyítani, hogy ők *királyi szerviensek*, s ezáltal nem tartoznak az apát joghatósága alá. Királyi szolga mivoltuk bizonyításának legerősebb pontja pedig nyilván egy Szent Istvántól eredő adomány lehetett. A szöveg ismeretében a hetényi szerviensek törekvése egyértelműen úgy értelmezhető, hogy az meglévő jogállásuk megvédésére irányult. Az ügy tehát tulajdonképpen státuspernek tekinthető. Előfordulása jellegzetesen a 13. század első évtizedeire mutat, s mint ilyen, egyike a legkorábbiaknak.¹⁴ Akciójuk nehézségeket okozhatott az apátnak, mivel mintát

---

Mortun, Neugrad, Scedluc, Gurrumbona insuper et decimas hospitum aliorumque nobilium sive innobilium infra metas predicti monasterii possessiones habentium, ex consensu utriusque partis discutere et diffinire rogatus cum Archiepiscopo Strigoniensi, qui iudex est utriusque ecclesie ordinarius, et cum eis supramemoratis, illustribus episcopis equanimiter iuri consentientibus, determinavimus, tunc supradicta combusta privilegia diligenter inspecta dictis exemplaribus concordaverunt [...] Mon. Vat. I/4. 574.

13 DI 89 244. = AÜO VI. nr. 217. 355–356.

14 BOLLA, 1957. 86., 88–91., 95–96.

adhatott az uralma alá tartozó, a monostor védelmét ellátó lovas szolgák¹⁵ számára. Ezek megakadályozása végett volt szükséges az „alapítólevél” megalkotása.

Az 1158. évi átíratot megelőző események, illetve az 1212-es per lefolyásából és következményeiből világosan látszik, hogy az a szöveg, amelyet 1228-ban II. András II. Géza oklevele gyanánt írt át, nem lehet sem az I. István-féle eredeti, sem annak 1158. évi eredeti átírata, hanem csak egy hamisítvány. Az átdolgozásra, amelynek eredményeként a ma ismert szöveg létrejött, a 13. század első felében került sor, mégpedig mindenképpen 1212–1228 között. Hozzáteesszük azonban, hogy ez az átdolgozás nem pusztán egyetlen, az eredeti diplomára kiterjedő lépés volt, hanem több forrás egyidejű felhasználásával egy tartalmában, illetve megjelenési formájában teljesen eltérő, új oklevél előállítását jelentette.

Vizsgálatunk szempontjából alapvetően a 13. század elején létrejött hamis „alapítólevél” előállítási módját kívánjuk bemutatni. I. István eredeti diplomája mellett Pécsvárad számára adományokat biztosított Damaszló herceg, I. László, illetve II. Béla király egy-egy oklevele. Az adományokat rögzítő okiratok, miként I. István eredeti alapítólevele is, sajnos elveszettek az említett tűzvészben.¹⁶ II. Géza király, miután kevéssel előbb már meggyőződött hitelességükről, elrendelte megújításukat – legalábbis így adja elő az 1158. évi átírat. Az előadás azonban elég körülményes és gyanús, hiszen az átírás alapját képező oklevélszövegekre az *exemplaria* terminust (másolati példány) alkalmazza, illetve hozzáteszi, hogy az isteni gondviselésnek köszönhető, hogy azokat (pecsétes megerősítés nélkül) nem a leégett Keresztelő Szent János kápolnában, hanem előrelátóan az apát kincstárában őrizték.¹⁷ Feltehetőleg, hogy valóban készültek II. Géza idején az egyes korábbi példányokról

15 „ugyanezen monostort [...] megadományoztuk [...] szabadokkal, tudniüllik kétszáz harccsal, akiket olyan szolgálatra rendeltünk, hogyha valamilyen okból [a monostor] vidékén lázadás törne ki, fegyveresen siessenek a monostor védelmére [...]” („idem monasterium [...] dotavimus [...] liberis scilicet ducentis militibus, quos sub talem reddegimus militiam, ut si forte aliqua in regione suboriatuŕ sedicio, ad monasterii armata manu concurrant custodiam [...]” DHA nr. 12. 72.)

16 II. Géza oklevele két helyen is egyes oklevelek gyanánt emlékezik meg I. István, Damaszló herceg, I. László és II. Béla adományait rögzítő oklevelekről: „[...] et sanctissimi Stephani regis aliud privilegium magnum, sigilli sui munimine roboratum et apostolica auctoritate confirmatum, secundum quoque privilegium ducis Damazlai, tertium privilegium pü Ladizlai regis, quartum privilegium secundi Bele regis, Almi ducis filii [...]; [...] Series predictorum hec (!) privilegiorum combustorum [...]” Mon. Vat. I/4. 573, 574.

17 „Quorum vero privilegiorum exemplaria pro diversis negotiis, que solent emergi, absque sigillariis (!) impressionis firmamento in camera Abbatis eiusdem monasterii ab orrende combustionis infortunio, divina sic volente clementia, sunt servata. Ex quorum testimonio hoc in presenti privilegio sunt redacta. [...] Abbas Ganfredus mortis debitum persolvit, successor cuius scilicet Petrus Abbas, filius comitis Turil (!), prememorata privilegiorum exemplaria meo omniumque primatum conspectui restaurandum deportavit. [...]” Mon. Vat. I/4. 573–574.

másolatok, ezek azonban sem tartalmilag, sem formailag nem azonosak azzal az egybeszerkesztett oklevélszöveggel, amely az 1158. évi diploma átírataiban mai formájában olvasható. E másolatok rendeltetése alapvetően más lehetett. Funkciójuk hasonlíthatott a Pannonhalmán később, a 13. század első felében létrehozott oklevélgyűjteményére (*chartularium*), amely a monostor fontosabb okiratait tartalmazta.¹⁸ Erre az eljárásra utal még az is, hogy az egyes adományozóknak tulajdonítható szövegek, az általános gyakorlattól eltérően, nem önálló oklevelekként kerültek átírásra, szövegezésük világosan utal az utólagos egybeszerkesztésre. Damaszló herceg adománya a „*felsoroltak kivételével (exceptis prescriptis)*” kitételrel kezdődik, a következő rész úgy fogalmaz, hogy „*László király gondviselése a mondott monostornak jutattott... (providentia regis Ladizlai dicto monasterio contulit)*” különböző javakat, végül a II. Béla adományit rögzítő rész is hasonlóan utal a korábbiakra: „*és még II. Bélától ... a monostornak adományoztattak ezek (Hec quoque a secundo Bele ... sunt monasterio condonata)*”.¹⁹ Ezek ugyanis szóhasználatuk figyelembe vételével nem egy másik oklevél szövegére utalnak, hanem egyazon diploma szövegén belül található hasonló rendelkezésre, illetve az adományt nyerő félre utalnak vissza. Ráadásul ezek után tűnik fel István király megerősítő signuma,²⁰ szinte keretbe foglalva az eddigi adományokat.²¹ Úgy tűnik tehát, hogy ezeket az eredetileg különálló okleveleket 1158 után szerkesztették egybe, és kapcsolták II. Géza nevéhez, valószínűleg azért, mert ismeretes volt az, hogy II. Géza hozzájárult Pécsvárad okleveleinek átírásához a feltételezett *chartularium* alapján. Azután már ebbe a 13. század elején készített hamis „alapítólevélbe” foglalták bele az új és régi jogigényeket.²²

II. Jobbiztosítási törekvések a pécsváradai „alapítólevél” szövegében

Az alábbiakban arra keressük a választ, hogy a pécsváradai monostor mai formájában ismert ún. „alapítólevele” milyen jobbiztosítási törekvésekre utal. Ennek vizsgálatához elsőként azt kell áttekintenünk, hogy milyen birtokokat és jogokat nyert el a monostor általa, s ezek milyen megoszlást mutatnak az adományok fajtája és az adományozók szerint. E csoportosítás eredményét foglalja össze az I. Függelék.²³

18 SARBÁK, 1996. 409-411.; Pécsvárad *liber traditionum*ot feltételez GYÖRFFY: DHA nr. 103. 306.

19 DHA nr. 12. 77-79.

20 DHA nr. 12. 80.

21 A ma ismert 1158. évi átírat szövege előadásának bizonytalanságaira lásd SZENTPÉTERY, 1918. 12-13.

22 Az „alapítólevél” leszármazási táblázatát a II. Függelék tartalmazza.

23 DHA nr. 12. 72-79.; Vö. GÁLLOS, 1988. 47-48.; GYÖRFFY, 1966. 364.

Az „alapítólevél” szövegében megtalálható birtokadományoknak, illetve jogoknak a táblázat szerinti csoportosítását maga az oklevél szövege jelöli ki, világosan elkülöníthetőek az egyes adományozók által juttatott adományok, jogok. Fel kell hívnunk azonban a figyelmet arra az erőteljes szándékra, amely a birtokadományok zöme mellett a jogi kiváltságok körének egészét Szent István nevéhez kapcsolja, s ezáltal már az alapítás idejétől meglévőnek állítja be azokat. A fenti csoportosítás alapján az is megállapítható, hogy az oklevélben említett jogok alapvetően két területre terjednek ki, az apát birtokai és népei feletti joghatóságra, illetve az egyházi jogi kiváltságokra.

II.1. Az apát joghatóságának biztosítása birtokai és népei felett

II.1.1. Birtokállomány

Az oklevélben rögzített birtokállomány nagysága, nem számítva Damaszló herceg, I. László és II. Béla királyok adományait, több okból sem tűnik hitelesnek I. István korára. Elsőként az említhető meg, hogy Pécsvárad illetén gazdagsága elűt a többi királyi alapítású bencés kolostorétól. Másodsorban az oklevél által I. István adományaként megnevezett mansiók száma sem 1116, hanem valójában 1223. Valószínűleg arról lehet szó, hogy ezeket a birtokokat a monostor utóbb, az alapítás és a hamisítás között eltelt időben, pontosan nem ismert úton szerezte. Az oklevél előállítója természetesen nem kapcsolhatta az utóbb szerzett birtokokat a többi adományozó nevéhez azok konkrét vonatkozásai miatt. Emellett egy másik szempont is közrejátszhatott. Az I. István királyhoz való visszanyúlás feltétlen hitelt biztosíthatott e javak jogos birtoklásának az alapító személy miatt. Harmadsorban feltűnő, hogy az egyes birtokok leírása eltérő megoldást mutat: egyesek határleírás nélkül,²⁴ míg mások pontos határleírással szerepelnek.

Gállos Ferencnek a pécsvárad kolostor birtoklástörténetére vonatkozó kutatásaiból tudjuk, hogy a birtokállomány szerkezete alapvetően hármass elrendeződést mutatott. Az oklevélben szereplő birtokok első nagyobb csoportja Pécsvárad, illetve Babarc környezetében feküdt. A második csoportot a határirtokok, a har-

24 Huszonhat határleírás nélkül álló birtok számlálható össze: Zaczard (Szekszárd), Daluch (Dályok), Zeyk (Szajk), Zeru (Szer), Bobort (Babarc), Nougrad (Nógrád), Gurumbona (Gurumbona), Scedluc (Szedlok), Nyuig (Nivegy), Zylag (Szilágy), Pol (Pall), Sumlow (Somló), Zamtow (Szántó), Vorost bucaozu (Varasd), Kulchoud (Kulcsod), Heten (Lovászhetyény), Varkun (Várkony), Suene (Zsemenye), Vrmandy (Urmánd), Hethen (Hetyény), Perecud (Pereked), Berkust (Berkesd), Scholad (Szólád), Neuyg (Nevegy). GÁLLOS, 1960. 162.; GÁLLOS, 1988. 41–45.

madikat a szórt birtokok alkották.²⁵ Ezt a fajta szóródást egyébként már Szentpétery is szóvá tette az alapítólevél vizsgálatakor.²⁶ A monostor birtoklástörténetéből tudjuk, hogy a legnagyobb változások elsősorban ezeket a határos, illetve szórt birtokokat érték. Míg a két központi birtoktest közötti területen Pécsvárad új birtokokat szerzett a 11–13. században, addig a 13. századtól egyre intenzívebbé vált a szélső, szórt birtokok elvesztése. Egy részük teljesen elveszett a monostor számára, más birtokok – főképp a 13. század második felétől – külső tulajdonos kezébe kerültek eladás, bérbeadás útján.²⁷ A monostor belső, nevezhetjük úgy is, törzsbirtokai viszont ezzel ellentétes módon egységesedni látszottak a joghatóság, birtokjog szempontjából. E folyamat természetesen több, az egyes birtokok esetében változó összetevő hatásaként következett be, a legfontosabbnak azonban vélhetőleg az apátságnak a helyi szőlőgazdálkodásba való intenzív bekapcsolódását tekinthetjük.²⁸ Erre utal az, hogy az apát birtokain feltehetően nagyobb számú hospes népesség jelent meg, több periódusban. Jelenlétük elsőként éppen az 1158. évi oklevélben hagyott nyomot, hiszen az oklevél az ő tizedükről is megemlékezett.²⁹

Úgy tűnik tehát, hogy a monostor több fázisban szerezte meg birtokainak az „alapítólevélben” leírt összetett állományát. Az első birtokokat az alapító, I. István juttatta a monostornak, vélhetőleg a határleírás nélkül rögzített 26 birtokot. Többszöri adományozás útján, Damaszló herceg, illetve I. László és II. Béla királyok jóvoltából jutott újabb birtokokhoz Pécsvárad. Végül egy harmadik periódusban újabb, eredetüket tekintve pontosan nem meghatározható birtokok gazdagították a monostort. E harmadik periódus mindenképp az 1158. évi átírások, illetve az „alapítólevél” hamisítása előtti időszakra tehető. Az ekkor szerzett birtokok jogos birtoklásának feltétlen hitele végett az „alapítólevélben” ezeket is az alapító, I. István nevéhez kapcsolták.

II.1.2. Az apátság népei

A pécsvárad apátok, birtokaik növelése során igyekeztek joghatóságukat e birtokok népei felett minél jobban kiterjeszteni, megerősíteni. E törekvésük jól tetten érhető a már említett 1212. évi pert megőrkítő oklevélben, amely egyfelől Hysi apátot, másfelől két hetényi szervienst állított szembe egymással. A két fél között 1212-re

25 GÁLLOS, 1988. 41–42.

26 SZENTPÉTERY, 1918. 14–15.

27 GÁLLOS, 1960. 164–165.

28 Sokatmondó ebből a szempontból az „alapítólevél” egyik megjegyzése, mely szerint a monostorhoz tartozik 110 szőlőműves szemben 36 földművessel. DHA nr. 12. 72–73. Vö. GÁLLOS, 1960. 161.; 163–166.; GÁLLOS, 1988. 43.

29 „ob [...] decimas hospitum [...] infra metas predicti monasterii possessiones habentium [...]” Mon. Vat I/4. 574.

hosszú per alakult ki. Egyrésztől Hysi apát azt állította, hogy Sala fia Farkas, illetve Jakab a pécsváradi monostor jobbágyai, a monostornak (közelebről meg nem határozott) szolgálattal tartoznak, vélhetőleg azért, hogy a monostor birtokolja Hetényt. Mivel pedig ezt az apát szerint nem teljesítik, megfosztotta őket birtokaiktól. A másik fél avval védekezett, hogy ők nem a monostor jobbágyai, hanem királyi szerviensek, így nem tartoznak a monostor, s az apát fennhatósága alá. A per az esztergomi érsek elé került, aki megvizsgálva az ügyet a két szerviens javára döntött, miután azok eskütársakkal bizonyítottak. Az apátot pedig elmarasztalta, illetve kötelezte, hogy az elvesztett hetényi birtokokat adja vissza Farkasnak és Jakabnak, ezen felül fizessen nekik pénzbeli kártérítést. Az apát erre, úgy tűnik, nem volt hajlandó, s mivel az érsek által kezdeményezett ötszöri perbehívás ellenére sem jelent meg, az érsek Farkast és Jakabot felmentette az apát vádjai alól, s megerősítette szabadságukat, birtokaikat visszaadta.³⁰ Az apátnak tehát nem sikerült bizonyítania, hogy Farkas és Jakab valóban a monostor szolgálattal tartozó jobbágyai lettek volna.

Az „alapítólevél” szövegében, az apát joghatóságát előadó részben szerepel egy másik kitétel is. Ez a következő: „Azok a nemesek (*nobiles*), illetve nemtelenek (*ignobiles*), akik a monostor határain belül birtokolnak és időnek haladtával azokat [ti. birtokaikat] a mi [ti. I. István] adományozásunkból származóknak állítanak, [...] ingóságaiikkal együtt üzessenek ki ...”³¹ A kérdés természetesen az, hogy kik is voltak ezek a nemesek, illetve nemtelenek. Kézenfekvő lenne őket az 1212. évi perben megismert szerviensekkel azonosítani, ám ennek terminológiai akadályai vannak. A 13. század elején ugyanis a királyi szerviens elnevezés még nem volt felcserélhető a nemes (*nobilis*) fogalmával. A megfelelés csak a későbbiekben, valamikor a 13. század második felében alakult ki, a nemesség fogalmának kiszélesedésével. Ezt tükrözi egy 1257. évi oklevél, amely megfeleltette egymásnak a szerviens és nemest. A legvilágosabb megfogalmazást azonban a jól ismert 1267. évi dekrétum hordozta, amely kétséget kizáróan azonosnak tekintette őket („*nobiles regni Ungarie universi, qui servientes regales dicuntur, vagyis Magyarország összes nemesei, akiket királyi szervienseknek neveznek*”).³² Az „alapítólevél” tehát – amennyiben a szerviensekkel való azonosítást elfogadjuk – olyan szövegezést tartalmaz, amely inkább a 13. század második felének terminológiai sajátosságait tükrözi. Ezáltal kétség ébredhet II. András 1228. évi átírása iránt. Ehhez azonban fel kellene tennünk, hogy az általunk András okleveleként ismert szövegben ez a mondat későbbi, minden valószínűség szerint 13. század végi betoldás (*interpolatio*). Ez a megállapítás ugyanakkor nem

30 DI 89 244: ÁUO VI. nr. 217. 355–356.

31 „*Nobiles autem sive ignobiles infra terre ipsius monasterii circumscriptionem possessiones habentes, si post temporum curricula ex donatione nostra obtinuisse dixerint [...] cum rebus mobilibus expellantur[...]*” DHA. nr. 12. 76.

32 Szűcs, 1993. 125–136.

zárna ki, hogy az „alapítólevél” szövegének döntő része már 1228 előtt létrejött. Utólagos megváltoztatására valamilyen, közelebbről nem ismert esemény szolgálhatott volna indokul. E feltevés azonban olyan nehézséget vet fel, amit csak nagyon körülményes módon lehetne megnyugtatóan megmagyarázni. Az inkriminált szövegrész ugyanis megtalálható a IV. László (1274), Károly Róbert (1323) és Nagy Lajos-féle (1379) átiratok szövegében is. Ezek azonban nem az 1228-as diplomát követik, forrásuk éppen az 1158. évi. E probléma áthidalása csak egyetlen módon lehetne elképzelhető, nevezetesen úgy, hogy a II. András-féle átirat elkészülte után szenvedte el az „alapítólevél” az átszerkesztést, a többi ismertetett oklevél már ennek ismeretében, de a II. Géza-féle diplomát figyelembe véve készült el. Az azonban továbbra is rejtélyes, mi adhatott volna alapot erre az eljárásra négy különböző esetben. Véleményem szerint egy ilyen rekonstrukció nem állja meg a helyét, mivel túl sok bizonyíthatatlan elemet tartalmaz.

A kérdésnek más megoldása is lehetséges. A nemesek és nemtelenek egy ízben már felbukkantak az „alapítólevél” megalkotása előtt. Természetesen az 1158. évi diplomára gondolunk, amely így fogalmaz: „[...] néhány évvel előbb ugyanis per támadt Ganfredus, pécsváradi apát és Anthim, pécsi püspök, ill. a káptalan között [...] a nemesek és nemtelenek tizede miatt [...]”.³³ Az „alapítólevél” szövegében pontosan ugyanezzel a megnevezéssel találkozunk. 1158-ban a kérdés az volt, hogy a pécsváradi monostort vagy a pécsi püspökséget illeti-e a tized. Az apátnak, amint azt a 12 vitás falu esetében láttuk, sikerült igazát megvédenie. Vélhetőleg ez érvényes volt az említett nemesekre és nemtelenekre, akikben a monostor határain belül önálló birtokkal, illetve saját birtokkal nem rendelkező szabadokat kell látnunk. Az „alapítólevél” megalkotásának időszakában, az 1220-as években, igyekeztek kiszakadni az apát fennhatóságából, azt hangoztatván, hogy birtokaikat I. István adományából nyerték el. Amennyiben ez megvalósult, az természetesen érzékenyen érintette a pécsváradi apát tizedjövedelmét. Éppen ezért az „alapítólevél” nagyon szigorúan fellépett az alapítóra való hivatkozás és a kötöttség felmondására irányuló akciók ellen.³⁴ Úgy tűnik, a pécsváradi apát sikerrel járt, hiszen ilyen jellegű ügyről a továbbiakban nincs tudomásunk.³⁵

33 „[...] nam proximo preterito anno causam predicti Abbatis Ganfredi et Quinqueecclesiensis Episcopi Antimii eiusque Capituli ob capellas in honore beati Petri Omniumque Sanctorum et decimam duodecim villarum scilicet Heten, Vrmand, Swena, Daluc, Likytowl, Velenie, Berbest, Sumbu, Mortun, Neugrad, Scedluc, Gurrumbona insuper et decimas hospitum aliorumque nobilium sive immobilium infra metas predicti monasterii possessiones habentium [...]” Mon Vat. I/4. 573–574.

34 „Nobiles autem sive ignobiles infra terre ipsius monasterii circumscriptionem possessiones habentes, si post temporum curricula ex donatione nostra [sc. ex donatione regis Stephani] obtinuisse dixerint, et contumelia affecti ecclesie contrarii vel eius populo extiterint, cum rebus mobilibus expellantur [...] Quod si abbas imperio non recesserint, potestas regis ablatis rebus omnibus crudeliter expellat, ne palliata iniquitas in monasterii profuere excludium [...]” DHA. nr. 12. 76.

35 Vö. GÁLLOS, 1975. 11., 38–39.; GÁLLOS, 1988. 18–19.

II.2. Egyházi kiváltságok

Az „alapítólevél” nemcsak egy-egy réteg felett próbálta megerősíteni az apát joghatóságát, hanem arra törekedett, hogy az minden birtoka és népe fölé kiterjedjen. Ebből következőleg kerültek be bizonyos egyházi kiváltságok az „alapítólevélbe”, amelyek az egyedül túl általános jelleggel is megfogalmazták, mintegy körülbástyázták joghatósági igényeit.

Az egyházi kiváltságok köre alapvetően három területre terjed ki:

1. tizedszedési jog,
2. mentesség a megyéspüspök joghatósága alól (az esztergomi érsek alá rendeléssel),
3. püspöki jelleg elnyerése.

II.2.1. Tizedszedési jog

A pécsváradi monostor tizedszedési jogának eredete az 1158. évi oklevélben foglaltakra nyúlik vissza. E szerint a pécsváradi apát nem sokkal előbb perben állott a pécsi püspökkel többek között a Szent Péter és a Mindenszentek kápolnák, 12 falu /Hetény, Úrmánd, Zsemenye, Dályok, Lyukitót, Velente, Berkesd, Somló, Márton, Nógrád, Szedlok, Gurrumbona (?)/ tizede miatt. Az ügy az esztergomi érsek mint a két egyházi intézmény rendes bírása elé került. A per kimenetele pontosan nem ismert, de feltehető, hogy a pécsváradi apát sikerrel járt jogai biztosításában, bár egy későbbi, 1294-ben kelt oklevél szerint a pécsi káptalannak tizedjoga volt 12, a pécsváradi monostorhoz tartozó faluban.³⁶ Az ebben a diplomában említett Nagyfalva azonban távol esik a pécsváradi monostor megnevezett birtokaitól.³⁷ A pécsi káptalan megjegyzése szerint Nagyfalva gabona- és szőlőtizede őt illeti régtől fogva *váradai dézsmakése* miatt, amely a pécsváradi monostor 12

³⁶ A pécsi káptalan bizonyáglevele arról, hogy Kökényes nembeli Mykud bán Nagyfaluban bírt bizonyos földeket, melyeket Gyula mesternek és Péternek, Miklós fiainak elzálogosított. Az oklevél vonatkozó része: „[...] *Hoc etiam exprimentes declaramus, quod decimacio frugum et vini huius totalis ville Nogfolu et sepedicte porcionis terrarum impignoratarum nostra est, nobisque, id est capitulo Quinqueeclisiensi devoluta ab antiquo occasione et ratione cultelli nostri Varadiensis vocati, scilicet pro decimis, quas nobis debebant duodecim ville monasterii Varadiensis.*” ÁUO XII. nr. 450. 555. Gállos Ferenc véleménye szerint: „a pécsváradi apát 1157-ben szerezte meg a pécsi püspöktől és a káptalantól a papi tizedszedést a maga területének egy részén”. GÁLLOS, 1960. 165.

³⁷ Nagyfalva Siklós mellett feküdt, míg a 12 nevesített falu közül az azonosíthatatlanokat leszámítva legtöbbjük Pécsvárad közelében helyezkedett el. GYÖRFFY, 1966. 345.; GÁLLOS, 1988. 47–48.

falujának tizedjövendelmét jelenti. Vagyis 12 olyan pécsváradi birtokról van szó, amelyek beékelődnek a pécsi káptalan birtokai közé, tizedükkel a pécsi káptalanhoz tartoznak. Az 1158. évi oklevélben felsorolt 12 birtok közül Hetény, Úrmánd, Lyukitót, Somló, Márton, Nógrád esetében okleveles adat van arra nézve, hogy a pécsváradi monostor birtokai voltak,³⁸ a többi, részben nem azonosítható birtok is vélhetőleg a monostoré volt, hiszen az ún. „alapítólevél” egy kivételével (Lyukitót) az összes előbb említett falu nevét a monostor birtokaként tünteti fel.³⁹ Felsorolásuk azonban pusztán birtokjogi célokat szolgált. Úgy tűnik, hogy az „alapítólevél” átdolgozása itt arra irányult, hogy a monostor minden birtokára (így e 12 vitás birtokra is) kiterjedő tizedszedési jogot tüntesse fel az alapítás korabeli állapotnak. Éppen ezért az „alapítólevélbe” már azt foglalták bele, hogy a monostor minden felsorolt népe felett, illetve minden birtokán szedhet tizedet, s ebből következőleg e 12, a birtokösszeírásban majdnem hiánytalanul elősorolt birtokon is.⁴⁰ A pécsi püspök, Anthim, aki az 1158-as átírást megelőzően e falvak tizede ügyében perben állt a pécsváradi apáttal, maga is megerősítette az 1158. évi átírást, szerepelt annak tanúi között.⁴¹ Úgy tűnik tehát, hogy a 12 falu feletti tizedszedési jog élő valóság volt már a 12. század közepén is, míg a monostor minden birtokára kiterjedő tizedjogot az „alapítólevél” hozta meg a 13. század első felének végén.

A tizedszedés joga a királyi alapítású bencés kolostorokban nem egyedül Pécsvárad esetében mutatható ki. Legismertebb példája Pannonhalma, melynek a 13. századra létrejövő, az eredetit mintázó interpolált alapítólevele tartalmazza a somogyi tizedekhez való jogot. Pannonhalma esetében a tizedszedés joga igen korai, feltehetően az alapítás korától fennálló kiváltság lehetett, meglétére biztos adatok vannak a 11. század második feléből István király Nagy- és Kislegendájában,

38 DI 47 743 [1292–1297 k.] lakóikat minden esetben: „*nobilis iobbagio monasterii Waradiensis [...]*” kitételrel illették. GYÖRFFY, 1966. 316–317.; 336.; 339.; 349.; 352–353.; 379.

39 „*Octava Daluch [...] decima nominatur Velente [...] sextadecima Nougrad nominatur [...] septimadecima Gurumbona nominatur [...] octavadecima Scedluc [...] vicesimasecunda Sumlow [...] vicesimaseptima Helen [...] tricesimaprima Suene [...] tricesimaquarta Vrmandy (tricesimaquinta Hethen) tricesimasexta Mortum [...] tricesimaoctava Berkust [...]*” DHA. nr. 12. 73–75.

40 „*Preterea ex consensu et confirmatione auctoritatis apostolice non solum prescripti populi, verum etiam omnium infra terre ipsius monasterii circumscriptiorem possessiones habencium decimacionibus curavimus predicare.*” DHA nr. 12. 75.

41 „*[...]Proinde ego Geysa ecclesiarum profectui congratulans, dilapidationi vero atque detrimento compatiens consilio et consensu meorum principum, scilicet Matini (sic!) Archiepiscopi, Mykonis, Luce, Absolonis, Antimii, Walterii et ceterorum Episcoporum existentium [...] hoc restaurari feci privilegium [...] nam proximo preterito anno causam predicti Abbatis Ganfredi et Quinqueecclesiensis Episcopi Antimii eiusque capituli [...] Huius renovationis privilegii testes sunt predicti Episcopi [...]*” Mon. Vat. I/4. 574.

a 12. század elejéről a Hartvik-féle legendaszerkesztményben, illetve II. Paszkál pápa 1102. évi megerősítő bullájában.⁴² Arra a kérdésre, hogy mennyiben szolgált alapul a pannonhalmi alapítólevél a pécsváradi elkészítésében, a későbbiekben még visszatérünk.

II.2.2. Mentesség a megyéspüspök joghatósága alól

A monostor megyéspüspöki joghatóság alóli mentesítésének célja, értelme a monostor nyugodt életének megteremtése, az ún. *exemptio* egyik legfontosabb eleme. Azon általános szabály alól jelentett egyedi kivételt kiváltság (*privilegium*) gyanánt, amely a szerzeteseket a püspök hatalma alá rendelte, a 451. évi khalkedóni zsinat 4. kánonja szerint. Bizonyos esetekben az adott kolostor minden közbeeső fórum nélkül, *nullo mediante*, közvetlen pápai joghatóság alá került, ezért ezeket a kolostorokat *nullius* kolostoroknak nevezték. Pécsvárad esetében ez nem állt fenn, exemptiója nem volt teljes ilyen értelemben. Mindazonáltal a legfontosabb elemeket tartalmazta: a püspök (megyéspüspök) csak megerősítette és felszentelte a szerzetesek által választott apátot, illetve a szerzetesek egyházi rendre való felszentelését az apátnak tőle kellett kérnie. Ez a joga sem volt azonban korlátlan, mert ellenkezése esetén az más püspökhöz is folyamodhatott. A püspök a monostor belső ügyeiben nem ítélt, rendelkezhetett. Ide vonhatunk még egy elemet is: a monostor birtokában álló két kápolna világi papi személyzetét az apát nevezte ki. Valószínű, hogy utóbb már több kápolnára, plébániára kiterjedt e kiváltság, hiszen a 14. században a monostor több exemptus plébániával is rendelkezett.⁴³

42 Nagylegenda: SRH II. 383–384.; Kislegenda: SRH II. 395.; Hartvik: SRH II. 409–410.; II. Paszkál pápa bullája: DHA nr. 117. 334.; Érszegi 1996. 52–53., 72.

43 Az 1332–1337. közötti pápai tizedjegyzékek több alkalommal említenek Pécsváradhoz tartozó plébániaegyházakban szolgálatot teljesítő világi papokat, ami összefüggésbe hozható az oklevélben említett királyi kápolnákra vonatkozó kiváltsággal, mely szerint a két kápolna világi papjait az apát választhatja meg, s nevezi ki. „*Item eodem anno supradicto a sacerdotibus Waradiensibus solverunt. Primo de civitate / Beke sacerdos Omnium Sanctorum [...] / Item Andreas sacerdos Omnium Sanctorum [...] / Item Paulus de S. Petro [...] / Item Stephanus de Feyrhaz [...]*” Mon. Vat. I/1. 283.; „*Item nota, quod sacerdotes abbacie Waradyensis in archidiaconatu de Barana solverunt / Primo Gregorius sacerdos de Kach [...] / Item Nor [!] sacerdos de Babarch [...] / Item Johannes sacerdos de Hechen [...] / Item Johannes et Beke sacerdotes Omnium Sanctorum [...] / Item Johannes abbas Omnium Sanctorum iuxta Vkur [...]*” Mon. Vat. I/1. 294.; „*Solutio secunda abbacie Waradyensis quarti anni [...] / Steohanus de Alba Ecclesia [...] / Item Paulus Sancti Petri de Waradyo [...] / Item Beke et Andreas Omnium Sanctorum de Waradyo [...]*” Mon. Vat. I/1. 316.

II.2.3. Püspöki jelleg elnyerése

A másik elem a kifejezetten püspöki tiszthez és joghatósághoz hasonló kiváltságok (jelen esetben a tizedszedési és egyes főpapi jelvények (*pontificalia*) viseléséhez való jog) elnyerését jelentette. Az első érdekessége az, hogy a tizedszedés jogának megadásával egy sajátos joghatósági terület jött létre. Az apátnak jogában állt főpapi jelvényekben útközben misézni, ennek alátámasztására felidézhetjük a Damaszló herceg útioltár adományát. Mindeme kiváltságok lényege véleményünk szerint abban áll, hogy egyrészt megteremtette a megyéspüspöki hatalom alóli mentességet, másrészt a monostor apátja maga is gyakorolhatott bizonyos püspöki jogokat, s e kettő együtt nagy mértékben alkalmas volt arra, hogy a monostor megerősítse joghatóságát birtokai, illetve népei felett.

III. *Jogbiztosítás az „alapítólevél” elkészülte után*

III.1. Hospesek

A pécsváradi monostorra vonatkozó forrásokban sok helyen szerepeltek a pécsváradi hospesek, akik fölött az apát szintén igyekezett megerősíteni joghatóságát. Törekvése ebben az esetben arra irányult, hogy az új hospeseket Pécsvárad szerényebb lehetőségekkel, jogokkal bíró rétegeihez közelítse. Ez azonban, úgy tűnik, kevés sikert hozott. Egy, a korábbi hospeseket követő újabb, feltehetően Pécsről betelepülő népesség vert gyökeret Pécsváradon (Novo Pech – Új Pécs). Az újonnan érkezettek szabad, megüresedett telkekre is települtek, saját településrészük mellett. Az apát igyekezett őket olyan joghatóság alá vonni, mint a nem hospes réteget. Ennek egyik sarokpontja volt, hogy igyekezett megakadályozni, hogy e népességnek saját bírója legyen. 1258–1259-ben a hospesek függetlenedési törekvése sikerrel járt hiszen elnyerték a saját bíró választásának lehetőségét, vagyis az apát elismerte különállásukat. A per eredményeként rögzítették telepük határait házról házra, utcáról utcára. Ennek ára azonban az volt, hogy a hospesek által megszerezni vágyott két vásári jövedelem az apát kezén maradt.⁴⁴ Az eset külön érdekessége az, hogy a hospesek jogaik védelme érdekében éppen II. András egy állítólagos privilegiumára hivatkoztak. Úgy tűnik, hogy a pécsváradi hospesekkel való viszony csak a 13. század második felétől vált feszültté,

⁴⁴ Az 1259. évi oklevélben IV. Béla megerősíti Benedek, esztergomi érsek ítéletét (1258) a pécsváradi apát (Beatus) és a novo pech-i hospesek közötti perben Olaszfalva és 8 mansio hovatartozása ügyében. Elenchus 49–51.; GÁLLOS, 1975. 39.

amikor az apát kísérletet tett korábban megszerzett jogaik korlátozására. Ennek tudható be, hogy a megelőző időben készült „alapítólevélben” külön nem találkoztunk velük.

III.2. A királyi kápolna-adomány és az egyházi kiváltságok védelme

A felsorolt átiratok között megemlítettünk egyet, amely lényegesen különbözött a többitől, nevezetesen Károly Róbert 1329. évi átíró oklevelét. Különlegessége abban áll, hogy előadása szerint I. István eredeti oklevelét írta át. Valóban hiányoztak belőle lényeges részek, mint a birtokösszeírás stb. Összességében egy olyan, önmagában is teljes oklevéllel van dolgunk, amely szinte csak egyházi kiváltságok bizonyítására szorítkozik. Ugyanakkor szövege arra utal, hogy a hosszabb – 1228-ban megerősített – oklevél szövegéből készült.⁴⁵ Elkészítésének konkrét oka volt, biztosítani kívánta azokat az egyházi kiváltságokat, melyeket ugyan az ún. „alapítólevél” hosszabb szövege is tartalmazott, mégis a megyéspüspök részéről vélhetőleg leginkább támadott rész maradt.⁴⁶ Bár konkrét ügyről sajnos nincsenek értesüléseink, elképzelhető, hogy a 13. század második felében, a 14. század elején újabb viták támadhattak ezügyben a püspökkel, s annyi talán megállapítható, hogy az apát törekvése – legalábbis részben – sikerrel járhatott, mivel például a két említett kápolnát mint a monostor exemptus, azaz nem a megyéspüspök joghatósága alá tartozó plébániáit találjuk meg a pápai tizedjegyzékekben.⁴⁷

IV. Az „alapítólevél” megalkotásának mintái

Végül ki kell térnünk arra is, milyen minták állhattak a pécsváradi „alapítólevél” készítői előtt. Az eddigi kutatás több alkalommal is felvetette már, hogy a ma ismert oklevél más, részben ismert, részben ismeretlen okleveles, illetve esetlegesen elbeszélő források alapján készült.⁴⁸ Szentpétery mutatta ki a pécsváradi „alapítólevél” forrásai között a pannonhalmi alapítólevelet, illetve a pécsi püspökség alapítólevelét. Az előbbi, majdnem szó szerinti megegyezik a pécsváradival a fohász (*invocatio*), az oklevéladó és címei megnevezése (*intitulatio*), a bölcselkedő bevezetés (*arenga*), a közzététel (*promulgatio*), az elbeszélés (*narratio*) egy része, a büntetés

45 SZENTPÉTERY, 1918. 20–29. Szövege: Uo. 22–24.

46 SZENTPÉTERY, 1918. 29.

47 GÁLLOS, 1960. 173.

48 DHA 72. (GYÖRFFY György)

(*sanctio, poena*) és a megerősítés (*corroboratio*) tekintetében. Ugyanitt találjuk a pécsi püspökség alapítólevele átok formulájának (*anathema*) szinte szó szerinti átvételét.⁴⁹ A pécsváradi és pannonhalmi „alapítólevelek” mindazonáltal eltérően fogalmazzák meg a tizedszedési jog kiváltságát. Ugyanez vonatkozik az apátválasztás és megerősítés, felszentelés, a szerzetesek egyházi rendekre bocsátása kérdésére. Pannonhalma apátja püspök módjára szándálban misézhet, a pécsváradi „alapítólevél” ettől kissé eltérően beiktatja még a mitra és a gyűrű használatának a jogát. E különbségek azért is jelentősek, mert éppen mindkét oklevél lényegi rendelkező részében (*dispositio*) bukkannak fel. Míg azonban a pannonhalmi a királyi akarat, szándék jóvoltából nyeri el ezeket, addig a pécsváradi ugyan szintén maga a király rendelkezik, de nagyon hangsúlyosan ott áll a pápai jóváhagyás, beleegyezés megfogalmazása. E különbség okának mibenlétére a választ pannonhalmi kolostor részére kiadott és Pécsváradon bizonyára ismert pápai oklevelek szövege, illetve a kiváltságok jellege adhatja meg. Az előbbire utal, hogy Pécsvárad, legalábbis 1403-ig, maga nem rendelkezvén pápai bullával, illetve olyan más oklevelekkel, melyek egyházjogi kiváltságait (is) kellően biztosították volna, más forrásokból volt kénytelen építkezni jogai biztosításában. Az egyházjogi kiváltságok körén belül a szándál viselésének feltételekhez kötése ekkora már lényegesen veszített kezdeti szigorú jellegéből, ugyanakkor a mitra és a gyűrű viselésének joga feltételezhetően továbbra is pápai engedélyhez kötődött.⁵⁰ Ezt támasztja alá, hogy – amennyiben a pannonhalmi kiváltságok forrásul szolgáltak Pécsvárad számára – Pannonhalma számára a főpapi jelvények viselésének jogát éppen a pápai oklevelek biztosították.

A Pannonhalma számára a pápák által megadott egyházjogi kiváltságok között több is akad, amely szinte majdnem szó szerint megfelel a pécsváradiaknak. Pannonhalma mintát adhatott, annál is inkább, mert már a 12. század második felében, de jórészt a 13. század első felében nagy hangsúlyt fektetett jogainak biztosítására. Különösen igaz ez két apátra, Similisre és Urosra. A monostor okleveles anyagát, chartulariumát (*Liber Ruber*) ekkor alapozták meg.⁵¹ Ennek hátterében első helyen a somogyi tizedek ügye állt. Ehhez való jogukat biztosító okleveleik egy jelentős része a pápaságtól származott. Ilyen pápai oklevelek a 12. század második felétől egyre gyakrabban jelentek meg, azzal összefüggésben, hogy egyre nagyobb számban volt szükséges bizonyító erejű okiratra az újabb támadások elhárítására. Bennük találjuk meg a pécsváradi „alapítólevél” egyházjogi kiváltságainak majdnem szó szerinti kifejezését, illetve különböző tartalmi mintákat.

49 SZENTPÉTERY, 1918. 18.

50 ÉRSZEGI, 1996. 55–56., 72–73.

51 SARBÁK, 1996. 401–422.

Elsőként II. Paszkál írta át az alapítólevelet,⁵² amely a pécsváradival megegyező egyházi kiváltságokat biztosított Pannonhalmának az apátszentelésre, a szerzetesek egyházi rendekre való felszentelésére, krizmára, szent olajokra, illetve az apát bíraskodási jogára vonatkozólag. Tartalmilag egyezik a tizedszedés jogának megerősítése is. Különbség azonban, hogy szerepel benne a püspök eltiltása a monostoron belüli misézéstől az apát engedélye nélkül. Elsőként III. Sándor 1175. évi megerősítő oklevele tartalmazza mindazon elemeket, melyek a pécsváradí oklevélben is megtalálhatók. A pápa oklevelében új elem a *privilegium protectionis*, a pápai oltalom kiváltságának kifejezése, amely azonban Pécsváradon nem hagyott nyomot. A pápa oklevele, miután megerősíti II. Paszkál bulláját, új elemként említi a püspöki jelvények (mitra, pásztorbot, gyűrű) használatának jogát a negyvenéves háborítás nélküli birtoklásra hivatkozva.⁵³ Ugyanezen pápa 1181. évi bullája megerősíti az előzőket, s csak a cassinói közösséget teszi hozzá új elemként.⁵⁴ Ugyanezeket ismétli meg átírásában III. Orbán pápa is 1187-ben.⁵⁵ III. Kelemen 1189-es bullája⁵⁶ azonban sokkalta visszafogottabb, számos kiváltságot nem tüntet fel részletesen. Megengedi viszont, hogy általános egyházi fenyték idején az *excommunicatio* és *interdictum* alá vontak kizárásával, zárt ajtók mellett, harangszó nélkül csendben istentiszteletet tarthassanak. 1216-ban III. Ince pápa, nem sokkal azután, hogy II. András 1213-ben átírta I. István eredeti oklevelét,⁵⁷ összefoglalta Pannonhalma jogait, átírva elődei által kiállított okiratokat.⁵⁸ Ugyanígy járt el III. Honorius 1225-ben,⁵⁹ és IX. Gergely 1232-ben.⁶⁰ Úgy tűnik tehát, hogy III. Sándor 1175. évi bulláját követően már létezett a minta. A pécsváradí „alapítólevél” hamisítója megkereshette az alkalmas részeket az egyes oklevelekben, s alkalmazni tudta saját munkájában. Mivel pedig Pécsvárad részére, úgy tűnik, nem készült pápai oklevél, ez kedvező lehetőséget teremtett arra, hogy a pápai engedélyre és hozzájárulásra való hivatkozással emeljék be ezeket a jogokat a pécsváradí „alapítólevélbe”. E minták követése azonban, a szövegek összevetése alapján, nem szó szerinti, hanem csak tartalmi jellegű volt. Persze kérdés, hogy a pécsváradí „alapítólevél” a minden egyházjogi kiváltságát tartalmazó 1175. évi oklevelet, vagy Pannonhalma III. Sándor ezen bullája után is bővülő, kiváltságait teljes egészében

52 DHA nr. 117. 331–334.

53 PRT I. Oklevéltár nr. 18. 606–608.

54 PRT I. Oklevéltár nr. 21. 610–611.

55 PRT I. Oklevéltár nr. 24. 612–613.

56 PRT I. Oklevéltár nr. 25. 613–614.

57 PRT I. Oklevéltár nr. 39. 625–626.

58 PRT I. Oklevéltár nr. 53. 640–642.

59 PRT I. Oklevéltár nr. 80. 670.

60 PRT I. Oklevéltár nr. 125. 709–710.; nr. 127. 711.

tartalmazó III. Incétől származó 1216. évi aknáztá-e ki. Ez előbbi használatának tartalmi akadálya nincsen, viszont ellene szól az a körülmény, hogy a pécsváradi „alapítólevél” elkészítésében nem csekély hatás tulajdonítható az 1212. évi pernek. Így tehát inkább III. Ince bullája lehetett a felhasznált forrás, amely egy hosszabb időszakot, a somogyi tizedek körül kialakult terjedős persorozat felölelő periódust zárt le.⁶¹

A pápai oklevelek felhasználásának lehetősége Pannonhalma és Pécsvárad ekkori kapcsolatában rejlik. A 13. század első felében igen intenzív volt a kapcsolat a két említett monostor között. 1215-ben a pécsváradi apát kapott eljárási megbízatást másokkal a pannonhalmi apátság és a somogyvári kolostor közötti perben, a somogyi tizedek tárgyában.⁶² Vélhetőleg intézkedtek veszprémi ügyekben,⁶³ de a legtöbb időt mégiscsak a pannonhalmi megbízatások teljesítése emésztette fel, főleg a somogyi tizedek kérdése. Különböző ügyekben szálltak még ki, így 1222-ben Göncöl spalatói érsek és Uros pannonhalmi apát egyezségének voltak a tanúi,⁶⁴ 1225-ben III. Honorius kérésére, Kúszén és Abda birtokok Pannonhalmának történő visszaadása ügyében jártak el.⁶⁵ A pécsváradi apát is jelen volt akkor, amikor Uros, Pannonhalma talán legkiválóbb apátja összefoglalja apátsága első húsz évének eseményeit, eredményeit.⁶⁶ Végül felhívjuk a figyelmet arra, hogy az 1215. évi lateráni zsinaton megfogalmazott bencés reform magyarországi érvényesítésében igen nagy szerep jutott Pécsváradnak. A földvári apáttal együtt a pápától nyert megbízatásuk a rendi káptalan összehívására szóló Madocsa mellett.⁶⁷ Érdekes továbbá, hogy a pannonhalmi monostor szolgálónépei kötelezettségeinek rendezésekor (1226 körül), a beszállásolás (*descensus*) rendezése tekintetében Pécsvárad volt az egyik minta Somogyvár és Szekszárd mellett.⁶⁸ A fentiekből világosan kitűnik, hogy intenzív kapcsolat alakult ki Pécsvárad és Pannonhalma között a 13. század első felében, s ezen keresztül a pécsváradi „alapítólevél” hámisítója gazdag forrásanyagból tudott dolgozni, válogatni.

Összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy a pécsváradi monostor jogbiztosító törekvéseinek négy jelentősebb fázisa mutatható ki. Az első, a II. Géza-féle megerősítő oklevél idejével zárul, ekkora az apát már bizonyosan bírta birtokai egy részén (12 faluban) a tizedszedési jogot. A második, minőségben legjelentősebb

61 A somogyi tizedekre összefoglalóan: PRT I. 144–190.

62 PRT I. Oklevéltár nr. 46. 632–633.

63 PRT I. Oklevéltár nr. 56. 644.

64 PRT I. Oklevéltár nr. 70. 656.

65 PRT I. Oklevéltár nr. 77. 667.

66 PRT I. Oklevéltár nr. 91. 680–681.

67 PRT I. Oklevéltár nr. 76. 663–666.

68 PRT I. Oklevéltár nr. 89. 679.

állomás az „alapítólevél” megalkotása (az eredeti hamisítása) volt 1212–1228 között, amely egyfelől meglévő jogok biztosítására, másfelől határozott jogigényeket fejezett ki. Az első csoportba sorolhatjuk a birtokokra, népekre, egyházi kincsekre vonatkozó részeket, melyek I. István, Damaszló herceg, I. László és II. Béla adományait tartalmazták. A második csoportba tartoztak többek között a Pannonhalma közvetítette egyházi jogi kiváltságok, melyek részleges *exemptiót* biztosítottak, illetve ezen keresztül megerősítették az apát joghatóságát (utóbb szerzett) birtokai és népei felett. A 13. század második felében a pécsváradi hospesek joghatóság alá vonási kísérletének lehattunk tanúi, míg a századfordulón vagy inkább a 14. század elején a két királyi kápolna adomány, illetve az egyházi jogi kiváltságok érdekében léptek fel Pécsváradon.

A rövidítések feloldása

- AO** = *Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387 preside Julio Kristó adiuvantibus Ladislao Blazovich, Geisa Érszegi, Francisco Makk. t. VII. 1323.* Szerk.: BLAZOVICH László – GÁCZI Lajos. Budapest – Szeged, 1991.
- ÁUO** = WENZEL Gusztáv: *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I–XII.* Budapest, 1860–1874.
- BOLLA**
- 1957 BOLLA Iлона: Az Aranybulla-kori társadalmi mozgalmak a Váradi Regesztrum megvilágításában. In: *Annales Universitatis Budapestiensis Scientiarum de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica. I.* Budapest, 1957. 84–105.
- CSÓKA**
- 1967 CSÓKA J. Lajos: *A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században.* Budapest, 1967.
- DF** = Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai Fotótár
- DHA** = *Diplomata Hungariae Antiquissima edendo operi praefuit Georgius Györffy. Volumen I. 1000–1131.* Budapestini, 1992.
- DL** = Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai Levéltár
- ELENCHUS** = *Elenchus fontium historiae urbanae. III/2.* Szerk.: KUBINYI András. Budapest, 1997.
- ÉRSZEGI**
- 1996 ÉRSZEGI Géza: Szent István pannonhalmi oklevele. In: *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve.* Szerk.: TAKÁCS Imre. Pannonhalma, 1996. I. 47–90.
- FEJÉR CD** = FEJÉR Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI.* Budae, 1829–1844.
- GÁLLOS**
- 1960 GÁLLOS Ferenc: Vázlatok Pécsvárad kialakulásának és középkori mezővárosi fejlődésének történetéből. In: *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve.* Pécs, 1960. 159–183.
- 1975 GÁLLOS Ferenc: Tanulmányok Pécsvárad középkori történetéhez. Sajtó alá rendezte GÁLLOS Orsolya. *Dunántúli dolgozatok* 8. Pécs, é. n. [1975]
- 1988 GÁLLOS Ferenc – GÁLLOS Orsolya: Fejezetek Pécsvárad történetéből. *Dunántúli dolgozatok (C) Történettudományi sorozat.* Pécs, é. n. [1988]

GYÖRFFY

1966 GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I.* Budapest, 1966.

1977 GYÖRFFY György: *István király és műve.* Budapest, 1977.

MADAS – MONOK

1998 MADAS Edit – MONOK István: *A könyv kultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig.* Budapest, [1998]

MON. ECCL. STRIG. = *Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I–II.* Ed.: KNAUZ, Ferdinandus. Strigonii, 1874–1882.

MON. VAT. = *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. Ser. I. Tom. I–VI.* Budapestini, 1887–1891.

PRT = *A pannonhalmi Szent Benedek rend története. I–XII/B.* Szerk.: ERDÉLYI L. – SÖRÖS P. Budapest, 1902–1916.

SARBAK

1996 SARBAK Gábor: *A pannonhalmi Liber ruber.* In: *Mons Sacer. 996–1996. Pannonhalma ezer éve.* Szerk.: TAKÁCS Imre. Pannonhalma, 1996. I. 401–422.

SRH = *Scriptores rerum hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* Edendo operi praefuit Emericus SZENTPÉTERY. I–II. Budapestini, 1937–1938.

SZENTPÉTERY: REG. ARP. = *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.* Ed. SZENTPÉTERY, Emericus. I–II/1. Budapest, 1923.

SZENTPÉTERY – BORSA: REG. ARP. = *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Tom II/vol. 2–4. Manuscriptis Emerici Szentpétery adhibitis et completis critice digessit Iván Borsa. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. II/2–4.* SZENTPÉTERY Imre kéziratának felhasználásával szerk.: BORSA Iván. Budapest, 1961–1987.

SZENTPÉTERY

1918 SZENTPÉTERY Imre: *Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele.* In: *Értekezések a történeti tudományok köréből XXIV/10.* Budapest, 1918. 1–64.

SZÜCS

1993 SZÜCS Jenő: *Az utolsó Árpádok.* Budapest, 1993. (História Könyvtár monográfiák 1.)

ZÁVODSZKY

1904 ZÁVODSZKY Levente: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai.* Budapest, 1904.

ZsO = *Zsigmondkori oklevéltár I. 1387–1399.* Összeállította: MÁLYUSZ Elemér. Budapest, 1961.

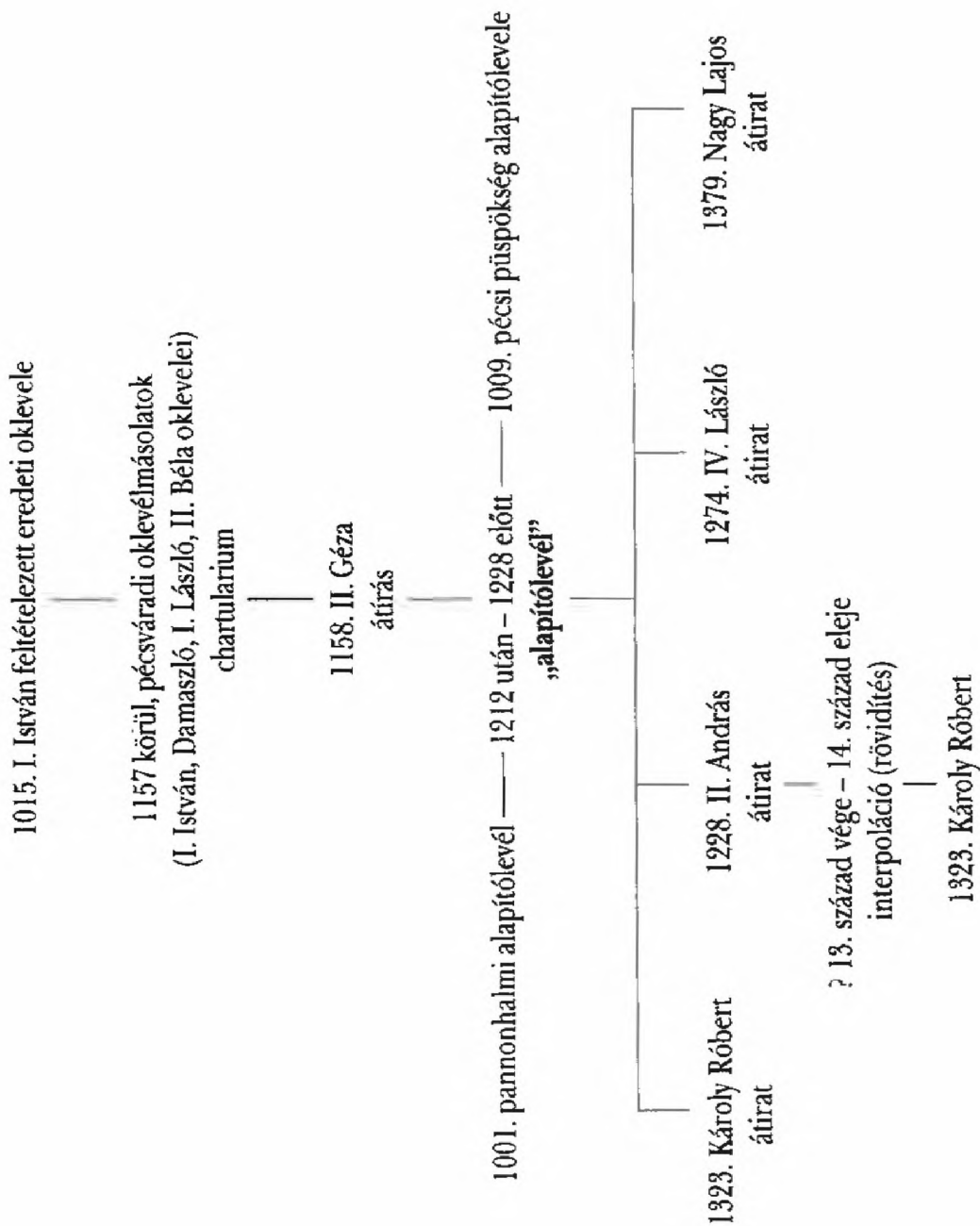
Függelék

I. A pécsváradi monostor javai az adományozók és az adományok fajtái szerint

	Adományozó	Adományozó	Adományozó	Adományozó
Adományfajta	I. István	Damaszló	I. László	II. Béla
Szolgálnépek	200 fegyveres (védelem), 12 lovas, 156 lovas szolga, 409 lóval és szekérrrel szolgáló személy, 110 szőlőműves, 36 földműves, 12 méhész, 20 vassal adozó személy, 50 halász, 10 kézműves, 6 edénykészítő, 12 esztergályos, 9 pék, 10 szakács, 3 fazekas, 6 tímár, 5 pristaldus (poroszló), 5 aranyműves, 8 ács, 3 molnár, 13 juhász, 3 lovasz, 3 kanász, 3 szolga a vendégek ellátására, 4 betegápoló, 5 harangozó, 6 fürdőszolga			
Birtokok	Fancsal? (Fonsol), Csomor? (Chomur), Zomba? (Zumba), Szekszárd (Zaczard), Ylsan, Bátató (Batatu), Kölked (Kulkegy), Dályok (Daluch), Kovács (Chouas), Velente (Velente), Szajk (Zeyk), Szer (Zeru), Babarc (Bobort), Nadica (Nodoyca), Gyak (Gyos), Nógrád (Nougrad), Curumbona (?), Szedlok (Scedluc), Nevegy (Nyutig), Szilágy (Zylag), Pall (Pol), Somló (Sumlow), Szántó (Zamtow), Micske (Mykuse), Varasd (Vorost bucaozu), Kuicsod (Kuichoud), Hetény (Heten), Várkony (Varkun), Kövesd (Kuesty), Beliz (Belysz), Zsemenye (Suene), Hird (Hirig), Kovásséde (Kouas sede), Úrmánd (Vrmandy), Hetény) Hethen, Márton (Mortun), Pereked (Perecud), Berkesd (Berkust), Szólád (Scholad), Hajmáskér (Hagmasker), Nivegy (Neuyg)	Márkuz (Marcum), Fegyvernek (Fegwernuk)	Begey (?), Zámor (Zamar), Bocha (?), Rád (Drawa), Medviz (Medwys)	3 szőlő
Egyházi kincsek	29 palást, 14 dalmatica, 18 tunica, 60 cappa, 7 oltárterítő, 29 asztalkendő, 4 terítő székekre, 50 alba, 22 ing, 10 takaró függöny, 15 egyéb függöny, 10 szőnyeg az oltár elé, 9 kereszt, 7 egyész kereszt, 5 útioltár, 4 tőmjénező, 6 gyertyatartó, 11 kehej, 12 bacillis, 4 korsó, 3 ezüst szelence, 30 stóla és manipulus; Biblia, 4 nocturnale, 5 antiphonale, 2 lectionarium Evangéliummal, 6 missale, 4 zsolnárkönyv, 5 graduale, 2 regula, 2 baptisterium, 1 kötet 40 zsolnárral ¹⁶⁸	1 ezüst tábla Szent Benedek oltárára, 1 ezüst útioltár		

	Adományozó	Adományozó	Adományozó	Adományozó
Adományfajta	I. István	Damaszló	I. László	II. Béla
Egyéb jövedelmek, javak	<ul style="list-style-type: none"> - két pécsváradi vásár vámja - sójövedelem - a szabadok dénárjainak harmada a monostor birtokán élő idegenektől - erdők jövedelme, disznók, nádasok adója, 120 ló, 84 tehén, 1464 juh, 137 sertés, 92 kecske 		Holtó (Holtov) vásár jövedelme, Szana (Zova) folyó melletti vásár jövedelme	Tolna vásárvámja
Egyházi jogi kiváltságok	<ul style="list-style-type: none"> - minden birtok és nép feletti lizedeszedési joga - a monostor apátja általában egyedül az esztergomi érsek zsinatán köteles megjelenni - az apát a megerősítést és a felszentelést vagy a megyéspüspöktől vagy bármely más püspöktől, mindenféle ellentmondás nélkül kéri, szerzeteseit magasabb rendekre ekképp bocsátja - az apát püspök módjára mitrát, szandált gyűrűt viselhet ünnepi alkalomra az udvarban, püspöki összjövetele, illetve bármely más egyházas helyre szabadon elmehet és misézhet - két királyi kápolna adomány tartozékaival, (Szent Péter kápolna és Fehéregyháza), e kápolnába az apát nevezi ki a papot - a krizmát és a szent olajokat bármely érsek vagy püspök kiadni tartozik - lelkiekben ítélkezésre és rendelkezésre a monostor népei felett az esztergomi érsek és az apát jogosultak, világi ügyekben a vérontás esetén kívül, egyedül az apát illetékes 			
Egyéb, az apát hatalmát biztosító kiváltság	<ul style="list-style-type: none"> - a monostor határain belül malom, halastó létesítése - a szerzetesek műhelyei körüli vízvezeték - azok a nemes és nem nemes birtokosok, akik utóbb birtokaikat István király adományának mondanák, ingóságaikkal kiűzhetők 			
Összesen	1116 mansio, 41 faluban		200 mansio 5 faluban	

II. A pécsváradi „alapítólevél” leszármazásának vázlata

III. A pécsváradi, a pannonhalmi és a pécsi oklevelek formai és tartalmi hasonlóságai

A pécsváradi hamisított „alapítólevél”

(CHRISMON) *In nomine Domine Dei summi. Stephanus superna favente clemencia Hungarorum rex. Credimus et vere scimus, si locis cultui mancipatis potestates atque honores adaugmentaverimus, id non solum laude humana predicandum, verum etiam divina mercede remunerandum. Quocirca omnium sancte Dei ecclesie fidelium nostrorum presencium atque futurorum solers comperiat intencio, quod nos per Dei subsidium, ob anime nostre remedium et pro stabilitate regni nostri monasterium Sancte Dei Genitricis Marie et Sancti Benedicti ad radicem Montis Ferrei diligenter construximus, omni autem cura adhibita, ne monastice religionis centemplacio aliqua temporalium necessitate compressa nutaret ad levam, idem monasterium ex donativis nostris, consensu et confirmacione auctoritatis apostolice dotavimus terris, silvis psicinis, vineis, villis, populis, tam liberis, quam servis. [...] Preterea ex consensu et confirmacione auctoritatis apostolice non solum prescripti populi, verum etiam omnium infra terre ipsius monasterii circumscriptionem possessiones habencium decimacionibus curavimus preditare. Eadem etiam auctoritate apostolica mediante decrevimus, ut prefati cenobii abbas generali tantum et solemniter duntaxat synodo Strigonensis archiepiscopi interesse teneatur, attamen seu a metropolitano, seu a quolibet alio episcopo, omni contradiccione cessante, confirmacionem, consecracionem suscipiat et eius monachi ad ordines provehantur, more etiam episcoporum cum mitra, sandalis et anulo sive in solemnibus curia, sive episcoporum conventu vel in loco quolibet religioso liberrime possit assistere et divina officia*

I. István többszörösen interpolált pannonhalmi oklevele

(CHRISMON, Christe) *IN NOMINE DOMINI DEI SUMMI. STEFANUS SUPERNA PROVIDENTE CLEMENTIA UNGRORUM REX. Credimus et vere scimus, si locis cultui mancipatis potestates atque honores adaugmentaverimus, id non solum laude humana predicandum, verum divina mercede remunerandum. Quocirca omnium sancte Dei ecclesie fidelium nostrorum presencium atque futurorum solers comperiat intencio, quod nos interventu, consilio et consensu domini Anastasii abbatis de monasterio Sancti Martini in monte supra Pannoniam sito ab genitore nostro incepto, quod nos per Dei subsidium ob anime nostre remedium pro stabilitate regni nostri ad finem preduximus [...] Ahuc autem subiugens dico: sit id ipsum monasterium ab omni inquietudine semotum habeantque monachi potestatem post transitum sui cuiusque abbatis alium abbatem securiter eligendi et a quocunque velint episcopo consecrandi eum sitque illis licitum ordines accipere quovis loco et a quocunque episcopo. Ante neminem vero abbatum capella incedat, nisi ante patrem eiusdem monasterii propter reverentiam et sanctitatem ipsius loci moreque episcopi in sandalis missam celebrare. Precipimus itaque sub testificatione Salvatoris Domini nostri Iesu Christi, ut nullus archiepiscopus, episcopus, dux, marchio, comes, vicecomes seu aliquis homo magnus sive parvus de iam fato monasterio aliquo modo se intromittere in mancipiis, terris, vineis, decimacionibus, piscationibus, ripis, placitis sine concessione abbatis eiusdem monasterii audeat. Quod qui fecerit, componat centum libras auri optimi, medium cameræ nostre ac medium prefato monasterio suisque rectoribus*